

CVITO F I S K O V I Ć, STAROKRŠĆANSKI ULOMCI IZ DUBROVNIKA.
STARINAR NS IX—X, (1958—1959), STR. 3—57.

Na području negdašnje Dubrovačke republike (Slano, Orebić, Lopud, Lastovo, Župa) dosada je nađeno i naučno obrađeno nekoliko starokršćanskih spomenika. Tim nalazima F. pridodaje nekoliko ulomaka nađenih u samom Dubrovniku. Ulomci su bili dosad nepoznati i neproučeni. Budući da su autorovi zaključci, temeljeni na obradi tih ulomaka, interesantni i značajni, vrijedno ih je upoznati i na njih se osvrnuti.

F. je pregledao dvije mramorne glavice koje su svojedobno služile kao barokne konzole uz Tizianovu sliku u dubrovačkoj katedrali. Zaključuje da su konzole isklesane iz starokršćanskih glavica: oštro akantovo lišće poredano u dva vijenca, cvijet sred plinte, grčka slova theta i epsilon i počeci malih ugaonih voluta »jasno odaju da su te glavice izrađene u 5—6 stoljeću i da pripadaju nekoj starokršćanskoj zgradi« (53).

Tim glavicama pridodao je i jedan debeli prepolovljen stup dužine 3,48 m. Pretpostavlja da se sva tri ulomka odnose na jednu istu građevinu — baziliku, krstionicu ili sličan građevinski sklop — koja je morala biti prilično velika. Odatle su ulomci vjerojatno tokom Srednjeg vijeka preneseni u Dubrovnik i upotrijebljeni u nekoj crkvi koja se dizala na mjestu negdašnje katedrale.

Navedenoj skupini dodaje i mramornu glavicu koju je pronašao u parku Gradac. Misli da ime Gradac podsjeća na prethistorijske utvrde i gomile, pa je možda tu postojala i neka prethistorijska utvrda. Brijeg Gradac mogao je, prema F-u, imati strateško značenje koje je kasnije preuzeo Lovrijenac.

Spomenute ulomke pripisuje istoj građevini (spomeniku) koja se morala dizati ili u Epidauru ili njegovoj okolici ili na mjestu današnjeg Dubrovnika. Međutim, upozorava da je u Epidauru nađeno malo starokršćanskih spomenika. Tlorisi pak zgrada i ulomci sa Spilana u Župi da su maleni i drugačiji od ovih triju glavica. Što se tiče mogućnosti da bi ulomci mogli pripadati poznatoj crkvi sv. Stjepana na Pustijerni u Dubrovniku, koju spominje i Konst. Porfirogenet, autor iznosi dosad nepoznato mišljenje Andrije Mohorovičića. Mohorovičić tvrdi da je crkva — koja se, kao što je poznato, nalazi unutar kasnije romaničko-gotičke istoimene crkve — malena bazilika sa apsidom čija »struktura zida i poligoni perimetar apside pokazuje tip izgradnje raširen uzduž naše obale u doba bizantinske vlasti u rasponu od VI do sredine VIII st.« (56). Prema tome, te glavice ne bi spadale ni u sâm grad Dubrovnik, misli F., pa tu građevinu treba tražiti drugdje.

F. je pronašao još neke druge starokršćanske ulomke, koje sa sigurnošću smješta u Dubrovnik. To su: kameni pilastric (uzidan na raskršću ulice Stj. Gradića i kreza Krvaša) i glavica impost za koju se nedvojbeno zna da je pripadala prvotnoj crkvi sv. Stjepana na Pustijerni. Ovom skupu pridodaje i jedan ulomak koji je pronašao na Pustijerni, koji mu se čini »da potiče iz starokršćanskog doba« (57).

Upirući se na sve te arheološke nalaze, kao i na Mohorovičićevo datiranje crkvice sv. Stjepana, F. zaključuje da je Dubrovnik postojao kao naselje i prije bijega Romana iz Epidaura, a svakako ranije od IX stoljeća. U to se stoljeće, naime, datira naseljenje Pustijerne, ali bez čvrstih dokaza — primjećuje autor. Svi su ulomci nađeni u najstarijem dijelu grada (osim one glavice sa Graca), koje je — misli F. — moglo poslužiti kao najsigurnije mjesto i jezgra današnjeg Dubrovnika. Na kraju zaključuje da bi o najstarijoj prošlosti Dubrovnika trebalo više raspravljati na temelju arheoloških nalaza, a ne na temelju predaje, legendi i starih kroničara.

Autor je, bez sumnje, svojim nalazima i njihovom interpretacijom učvrstio postavku da je sadašnji Dubrovnik bio naseljen i prije dolaska izbjeglica iz Epidaura. Možemo napomenuti da ta postavka u posljednje vrijeme prevladava u nauci (usp.

J. Tadić, Dubrovnik od postanka do kraja XV stoljeća, *Historija naroda Jugoslavije I*, 629; B. Stulli, Dubrovnik, *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 3, str. 126). Stoga je autorovi zaključci jače učvršćuju. Dosada — koliko nam je poznato — dokazi za naseljenost prvotnog Dubrovnika bili su: naziv Ragusium koji je upućivao na ilirsku toponomastiku (P. Skok, *Les origines de Raguse, Slavia X*, 455—462; A. Mayer, *Die Sprache der alten Illyrier*, I, 282—3) i natpis o vojniku pripadniku VIII kohorte (CIL III, 1743). Tom se nalazu, uostalom, nije uvijek posvećivala pažnja jer se smatralo da je možda naknadno donešen u Dubrovnik.

Prihvatimo li postavku o jačoj i većoj naseljenosti Ragusiuma prije rušenja Epidaura, možda ćemo morati mijenjati dosadašnja znanja o osnutku i počecima Ragusiuma.

Konstantin Porfirogenet piše u djelu *De administrando imperio*, gl. 29, da su se neki iz Salone preselili u Rausion u V stoljeću. »Od onih koji su se preselili u Rausion jesu ovi: Gregorije, Arsafije, Viktorin, Vitalije, Valentin arhidakon, Valentin otac protospatara Stefana. Od kada se preseliše iz Salone u Rausion jest 500 godina dodanas, indikcije VII, godine 6457.« Budući da je označena indikcija, općenito se smatra da je čitava glava napisana 948/9. odnosno da 6457. označava 948/9. Istraživači dubrovačke prošlosti nisu mogli dovesti u sklad 500 godina i 948/9. god. jer bi morali zaključiti da je Ragusium postojao još u V st. (948 — 500 = 448). Zbog toga su smatrali da je godina 500 (fi') prepisivačka pogreška, da je trebalo pisati 300 (tau'). Tako su došli do VII st. (948 — 300 = 648). (Usp. F. Šišić, *O hrvatskoj kraljici Margareti*, »Dubrovnik« 1930, 7 i drugi. Šišić smatra da je ta glava umetnuta u XI i XII stoljeću, ali to na stvari ništa ne mijenja). Prihvatanjem postavke o naselju Ragusium prije VII st. morali bismo prihvatiti i originalni tekst Porfirogeneta. Osim toga, i njegovom poznatom izlaganju o dolasku i preseljenju Romana iz Epidaura u Ragusium trebalo bi možda dati nešto drugačije tumačenje.

Možemo ovom prilikom istaknuti da je u historiografiji bilo već iznjeto mišljenje da su Epidaurani naselili Ragusium prije dolaska Slavena. H. Cons, npr., smatra da su Goti 265. g. porušili Epidaur, da su izbjeglice naselile mjesto na kojem se naskoro podigao Dubrovnik (*Les Goths avaient... détruit la colonie d'Epidaure (Ragusa Vecchia) (265). Les habitants de cette malheureuse ville se réfugièrent au fond de la baie cachée où bientôt s'éleva Raguse*). La province romaine de Dalmatie, Paris 1882, 285). Istini za volju možemo dodati da je Mavro Orbini još u početku XVII st. napisao da su Goti 260. odnosno 265. god. porušili Epidaur i da su izbjeglice osnovale Dubrovnik, da je Epidaur bio nekoliko puta rušen, a da se Dubrovnik nekoliko puta širio zbog rusenja Epidaura (*»... nel tempo, che da Gothi fù destrutto Epidauro, onde fù fabricata la città di Rausi, venne con li primi fondatori d'essa l'anno del Signore 260 à darle principio... l'anno della salute 265. Nel qual tempo scorrendo i Gothila Tracia e l'Ilirico, minarono in gran parte Epidauro. Onde alcuni suoi cittadini, che erano più commodi, per schifare nell' auenire la furia di simil gente barbara (come narra Michel Salonitano nel trattato nella Dalmatia) fabricarono sopra un' alta, e scosceta rupe distaccata da terra ferma in mare, e molto sicura per natura, et arte d'ogni incursione terrestre, e maritima, un castellucio, quando che i Sarmati nel tempo di Probo Imperadore infestando pure l'Ilirico, fecero quasi desolato Epidauro, et...« Il regno degli Slavi, Pesaro, 1601, 1, 180—181). Njihovim izlaganjima nije se u dosadašnjoj historiografiji posvećivala ozbiljnija pažnja jer je autoritet Porfirogeneta bio i suviše jak da bi se nešto mijenjalo u njegovom redoslijedu izlaganja. Međutim, prije nekoliko godina I. Marović pronašao je na Spilanu nedaleko Epidaura ornamentiran ulomak posude koja, po njegovu mišljenju, može pripadati nekom germanskom plemenu (Arheološka istraživanja u okolici Dubrovnika, *Anali IV—V*, 17—18). Uzmemo li u obzir, da provale »barbara« od IV—VII st. ne zadiru u područje Epidaura (Cons, n. dj. 307; Šišić, *Povijest Hrvata**

I. 1925, 210, 218, 225) možda ćemo moći s nešto više sigurnosti govoriti o višestrukom preseljavanju Epidaurana u Ragusium prije VII st? Jer je moguće da je neko germansko pleme bilo tu prije IV st.

Porfirogenet piše da su izbjeglice iz Epidaura podigli najprije mali, a potom veći grad; da su proširili zid oko grada »jer se je grad širio i pomalo rastao«; da se u istom gradu nalazi hram sv. Stjepana (gl. 29). U nauci se dosada općenito smatralo da je istočni dio Dubrovnika, tzv. Pustijerna, zaokružen zidinima u IX st. (L. Beritić, Utvrđenja grada Dubrovnika, 1955, 15—20). Budući da F. citira dosad nepoznato mišljenje A. Mohorovičića da je crkva sv. Stjepana sagrađena u vremenu od VI—pol. VIII st., otpala bi dosadašnja kronologija zaokruženja Pustijerne zidinama u IX stoljeću. Ljubo Karaman datirao je, međutim, postanak crkve sv. Stjepana u IX—XI st. (Iskopine sv. Stjepana u Dubrovniku, »Dubrovnik« 1930, 62), pa je datiranje naseljenja Pustijerne imalo neko opravdanje. Uzmemo li Mohorovičićevu gornju granicu datiranja crkve sv. Stjepana (pol. VIII st.) i Karamanovu donju (IX st.) opažamo da nisu mnogo udaljeni.

Otvoreno je pitanje, koliko je Ragusium bio naseljen prije doseljenja izbjeglica iz Epidaura u VII st., poslije njegova rušenja prilikom avarsko-slavenskog naleta? F. je istina pronašao dosta ulomaka starokršćanskog karaktera. Sâm, međutim, priznaje da oni ulomci koji pripadaju velikim građevinama ne bi imali svoje porijeklo iz samog grada, odnosno da tu nisu bili in situ. Oni pak ulomci koji su tu nađeni in situ odgovarali bi manjim građevinama. Ne ulazeći u sporno pitanje, da li je Pustijerna naseljena u IX st, ili prije, da li crkva sv. Stjepana potječe iz IX st. ili ranije, ipak nam ti mali nalazi starokršćanskih ulomaka ne daju dovoljno podloge da zaključimo o postojanju nekog većeg naselja u Dubrovniku prije VII stoljeća. S druge strane, ti ulomci jedan su od jačih dokaza da je Dubrovnik bio naseljen i prije VII stoljeća. U ovom posljednjem, mislimo, vrijednost je F-eve rasprave.

Josip Lučić

BERITIĆEV ZBORNIK, DUBROVNIK 1960, STR 335.

U počast 70. godišnjice dubrovačkoga konzervatora Lukše Beritića, Društvo prijatelja dubrovačke starine izdalo je *Zbornik radova iz dubrovačke povijesti*. Članovi su redakcije S. Benić, Vj. Cvitanović, V. Foretić, J. Luetić, A. Marinović i I. Šišević. Prilozi su poredani kronološkim redom i za njih odgovaraju autori.

V. Foretić, O znanstvenom i konzervatorskom radu Lukše Beritića. Prikazuje i ocjenjuje Beritićev rad. Upoznaje nas u čemu se sastoji njegov doprinos u proučavanju povijesti Dubrovnika. Konstatira da je B. »povjesničar Dubrovnika i to njegova urbanizma, građevinskih spomenika, fortifikacija, vojnog uređenja i naoružanja«. Objelodanio je znanstvene priloge, s vrlo raznovrsnom tematikom: Utvrđenja grada Dubrovnika, Dubrovačke zidine, Stonske utvrde, Tumba, Urbanistički razvitak Dubrovnika, Ubikacije nestalih građevinskih spomenika u Dubrovniku, Dubrovačka artiljerija, Zaštita spomenika u Dubrovniku kroz stoljeća i niz manjih monografija. Nekoliko rasprava nalazi se u tisku ili su pripremljene za tisak (Dubrovački vodovod, Brodsko naoružanje kod nas do dolaska Slavena do kraja XVIII st., Obalna utvrđenja na našoj obali, Urbanizam dubrovačkih luka, Utvrde Lopuda, Cavtata, Molunta). O tim pitanjima pisalo se i prije, ali bez potrebne spremne i često bez dovoljne kritičnosti — zaključuje autor. Nažalost, u prikazu rada nedostaje curriculum vitae slavljenika.

D. Basler, Jedan zid stare dubrovačke tvrđave. Izvan dubrovačkih zidina vidi se ugao zida koji, prema autoru, predstavlja ostatak nekoga starog utvrđenja, objekt helenističke arhitekture. Misli da se zid gradio u doba odmaklog helenizma,

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ

OLEG MANDIĆ

JAKŠA PAVLIĆ

BERNARD STULLI

JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB